

Поэзияны ингири

Танзиляны назмуларын окыуугъандыла, жырларын жырлагъандыла

Быйыл Кызбарты-Малклары халк поэты, Горький атлы Кырал сауғаны лауреаты Зумакулланы Танзиляны юбилей жылды. Бу кюнде аны бла тобишуле, поэзияны ингириле, литература окуяла да бардырыладыла.

Нальчкини 9-чу номерли лицейинде да болганды ал-лай кыуаччылы иш. Анга битеу шахар школланы, Наль-чикке жуукъ элени малклар тилден бла литературадан устазлары, окуучулары да кыатышандыла.

Зумакулланы Танзиля бла бирге профессор, литературовед, Толгугуланы Зейтун, «Заман» республикалы газетни баш редактору орунбасары Белпайланы Муталип, «Минги-Тау» журналы баш редактору Додулананы Аскер, «Ню» журналы баш редактору Мукулланы Факанат, «Энбрус» китап басманы баш редактору Табаксойланы Мухтар, республикада Журналистлени союзуну башчысы орунбасары Шауаланы Разинат, кыруулуучу архитектор, жырчы, художник эм назмучу Сарбашланы Аздор да келген эдиле.

Бу поэзия ингири хазырлауға эм бардыруға шахарны билим берүү эм имлу департаментини бөлүмюкю таматары Бечелланы Сакинат, кыонак-байлык этген окую юйде малк-кыар тилден бла литературадан окутхан Кючмезланы Сакинат да улпу кыыйны салгандыла. Тобешуиге деп ала кыял эмдас сурат көрмючле да кыурагъандыла.

Ол кюн Танзиляны назмулары, алаға жазылган жырла малклар, орус, кызбарты тилде да эшитилгенди. Алаңы белгили жырчы Төппеланы Алим, Искусстволаны Север-Кавказ кырал институтуну студенттери, Сарбашланы Аздор, кыонакбайла, кыонакбайла да кыурагъандыла.

Толгугуланы Зейтун, Додулананы Аскер, тобишуиге кел-

ген төлюге бусагъадагы дун-дида бек керекди. Нек дегенде алаңы асламдына, жарыуға, колларында китапла бла угъай, планшетле, телефона, компьютерле бла керюрге болуукчу. Пост бла тобишуу а эспериде кёге калгыгына ийнама», - деп, поэтин школға төрк-төрк келе турурун тилегенди.

ген башха поэтле да Танзиляны чыгармачылыгыны, жашууну адамыгыны ошондон да көп сейрлик напарла айтхан-анды, аны кыурагъандыла, назмуларын ариу окугъан, аны чыгармачылык жолун алай ий билген школчугула, аны юсондон көп ариу сөз айтхан поэтлеге, жазуучулаға да жо-коре ыразылыгын билдиргенди.

Зумакулланы Танзиля да тобишууну аламантха санагъанды, аны кыурагъандыла, назмуларын ариу окугъан, аны чыгармачылык жолун алай ий билген школчугула, аны юсондон көп ариу сөз айтхан поэтлеге, жазуучулаға да жо-коре ыразылыгын билдиргенди.

ХОЛЛАЛАНЫ МАРЗИЯТ.

Магъаналы тема

«Бизни баш борчубуз - тилибизни тас болуудан сакълауду, аны айнытыуду»

Арт кезиуде республикабызда кырал тиллени жюрютолуулери, сакъланулары, айнуулары бла байламлы тобишу-ле, кенешле кыруладыла. Алдоа көп тюрлю оюмду айтуудыла. Озун кюз артында КМР-ни Президентвосунда карачай-малклар эмда кызбарты-черкес тиллени юсо бла эксперт-консульта-ты ара да ачылынды.

Филология имлуланы доктору, КМРКУ-ну орус тил эм битеулу тил билим кафедрасыны башчысы Баший-ланы Светлана бу тема бла, аны бла байламлы проблемала бла да шатыр-рейди. Ол комиссияны ишине тири кы-тышкан ойлонгон бирди. Биз, анга тобоп, бир кыуру соруугу жуапу беририн тилегенбиз.

«Светлана Кюнакбаевна, биз билгендикен сиз таматарлык этген кафедра республикада тиллени жюрютолуулери, болумлары бла байламлы улпу иш бардырады. Аны юсондон айтсагыз эди.

«Бу проблема бла кафедра кюрешигени жыйр-ма жыл болуп келеди. Аны юсондон алимлери-биз көп имлу иш да жазгъандыла. Биз дагында «КМР-де кырал тиллени жюрютолуулери» де-нат ат бла китап да басмалагъанбыз 2006 жылда. Бу жумушда ишбиз не бла байламлыбыз? Тиллени кылай жюрютолгенерин, алаңы даражаларын, социалный жаны бла болумларын тигентген. Андан сора да, алаңы басмада, радиола, теле-виденинда, юйорледе кылай хайрлангычларын союз, анализ этгенбиз.

Бусагында бизни кафедра Социалный поли-тика титилуе бардырган ара бла бирге тилни юсондон анкета кыурагъанды. Анга деп жараш-дырылган соруула тогуз бетни толтургъандыла. Бу ишни тобакчык, бизни сагышландырган көп затха жууапла сакъладык. Тиллени халларына, болумлары юсондон ол заманда толукрак айталыкбыз.

«Арт кезиуде школлада жетинчи класстагы-да дер предметилен барысын да ана тилдеде окутуучу юсондон даушала барарыла. Алай бла элдеде жашаган сабийлени орус тилин ан-гылауларына бууукълык этимлеймиди? Сизни кызармыгыз кылаайды?

«Быллай жумуш, барыгызы да эсигизде бол-лук, токсанчыны жылда, эчи алай айтханда 1989-90-чы окуу жылында болган эди. Ол заманда 50 башланган класс окууганды битен предметилен да ана тилден. Алдан онсу таулу сабийчилик, 40-сы уа кызбартылы жашчыкыла бла кызыкчыла жюрюген класста эдиле. Окуучула-ны көбюсю ол заманда да, арта сорула берип, тинтти ишине бардыргъаныбызда да орус тилин аныпмай кыналгъанларын билдиргенди.

«Бир киши да айтады малклар тилин школда ий юркетмесине деп. Проблемабыз башхадды. Алайын тюз айра билерей тиийшиди. Тюзди, биз ана тилибизни билерей, аны айнектербиз. Сой-сек, билген да этеркибиз. Битеу да предметилен ана тилдеде окууту асыры тас жол болмагъанын эгинде дерди бола келгенде да кергозтөнбиз.

Биз ангыларга көргөз сыйлык, сабий школну бо-шар, вузга кирир заманында анга кыайты тилде окугъанын бир адам да сорлук тыюлдию. ЭК-

заманлени барысын да ол бирисиле берген про-граммага тыйшшиликде берликди. Ана тилибиз бла бирге биз орус тилин, куль-тураны да билерей керекбиз. Малклар тилин барыбызга да кылай магъанасы болганы бла бирге орус тилин магъанасы да ангыларга тыйшшибиз. Бирси кыралланы культуралары, адет-төрөлери, тарыхлары бла да, биз аны юсоу бла шатырлей болабыз.

«Имлу жаны бла алып айтханда, карачай-малклар тил аман тинтилмегенди, бирсиле бла тегилдириксек. Сора ЮНЕСКО-ну экспертирлени оюмларына көре, ол тас болуурга болуук тил-лени тизмесине не киргенди? Недеди кыордуу?» -Кертуди, бизни тилде көп сейр затыбыз барды дегре да болуукбуз. Алай а тас болуп барган-ларыбыз да асламдыла. Ол жаны бла ишлерге керекбиз. Сөз очюн, эски сөзле, адет-төрле бла эл, мекдеп сабанчылык, жерчилик, малчылык бла, жер-суу атла, адам атла бла байламлы алаңы магъаналарын анылатхан, кергозтөн, торлю-торлю терминлени юсеринден ишлерибиз да болса иги эди. Андан сора да, тойлада, сабий туугъанда эпитен, адамын ахыр жолуна ашында болган адеттерибиз а кылай бирдиле! Алда да нечча сейр магъанасы болган сөз тобыды.

Бизни кафедраны ичиде республиканы кырал тиллени имлу институту кыурагъанды. Аны бла байламлы бир оюм алаиды. Бизни инсти-тутта шиндо 126 алим ишлейди. Ала хар жыр эчи тема бла кюрешиде. Мен а алай сунамы, биз бусагында барыбыз да, кырууубузу бирге жыйлап, тас бола, кете турган затларыбыз юсо бла ишлесек, ахшы болуук эди. Сөз очюн, эски сөзлени сөзлюгюн чыгарыу, неда адет-төрле бла байламлы алай китап басмалуу, дегенча.

Ахыры 4-чо беттеди.

29-чу апрель - Төпсөую халкыла арапы кюнюдо

Бу ушакъызын баш жити жашууну асламын халкыны миллет төпсөулерин айнытырға, аны маданияты кышумчулук этерге излеген уста адам, КМР - ни халк артисти, «Кабардикан» академиялы кырал төпсөу ансамблин алгыны артисти, «Асса» сабий юлголо ансамблин художестволу башчысы Сотталаны Кынашауду. Интервьюбуз бюгонню байрам кюн бла байламды.

- Кынашау, сен сабийлигин көчюнчолюкю заманына тошген төлдөсөн. Ол жаш адамды кыздарлары кыйын да, сейр да болганды.
«Хай, алайды. Атам Сотталаны Хажи - Дауут уруш жылда аскерде кылуук этгенди. Анам а Айшат Шомахова кызбартылы кызды. Пашкута элде туугъанма. 1944 жылда манга сөзг жый толгъан эди. Халкыны көчюрлюгю белгили болгъанда, атам атысы Элемерек хажи аман сабийлени туугъан жерлеринде кылырча амал этерге керекди деп, аны жууукларына ашырырға оюну этеди. Алай бла биз Зажоковға аманы эгечине кыачты келебиз. Ана алты эгеч болгъандыла, ючюсю кызбартылыла, ючюсю уа таулуга эрге чыккъандыла.

төвкасы бла кырулушда ишлеп, обшежитде жашап төбейрейме.
Бир жол а шөүмү Хаджиланы Мухадин: «Мен Кызбарты - Малклары төпсөу эм жыр ансамблинде төпсөйм, келчи, сен да бир көр», - дейди.
Репетицияға келеме. Ансамблени Кызбарты Россейге кышугъаныны 400 - жылгыгына хазырлана турган кезиуде болгъанды. Аны себелин төпсөулеге Мо-сквадан композиторла, балетмейстерле кыурагъандыла. Ары дери коллектге онжети адамы алган эдиле. Сора манга: «Чыкчы, фахмулуугуну кергозот», - дейдиле да, бир зуун эшмеси бла оруслу кызыны да нөгерге бередилен. Ол Зол Латченко эди. Арта аны бла биз бир юйор кыурагъанбыз.

«Жаш төпсөую төпсөую исскуствону жашырынлыкларына тыюнжуралсакъ - мен насыппыма»

Черкес аял тошенибизди, тилерин билмей, кыйналгъанбыз. Аны очюн эчи жол-жолука баралмай да тургъанбыз. Тилге тозөлгөн сора биринчи класста тошеме. Ол кезиуде аман болушуга керекди деген оюм бла почтаны болгъанма.
«Алай бла, баш кечиндире келгенмиди, колхон председатели: «Чурукчу болуурга сюемисе?» - деп сорды. Тырнауызда, ол усталыкты юйренип, артха Зажиковада ишлерге кыайтамы. Алай көчюмден, эсимден ата жууукларым кетмей, жюргем алагда тархтанлай тургъанды.
«Ол заманда Орта Азияга тошген көл жаш адамла Кавказга барабыз, деп кыачкандыла. Сен а, бютон ары кетип, этгенсе алай батарлык. Аны юсондон айтсан эди.

Төпсөулерни оюуларын бек аламан сала билдикди. Анга дери бу затха алай улпу э бурулмагъанды. Алай бла Улбуш улпу ансамблин балетмейстери, художестволу башчысы да болады. Адамлык шартлары да бийик даражада эдиле аны, бирге көп туз - гыржын ашагъанды.
«Балклары» бла да болгъанса байлам-лы...
«Бир талай жылдан а кыуадыланы Мухтар бла мен республиканы ол заманда культура министри Хабас Келеметовча, дирижер Борис Темирджанов эл Филармонияны таматары Хамбекчи Хавлачев» Балклары ансамблин кыурадыра кереклигин айттыбыз. Ол кезиуде, көп даушала болуп, тилегибиз кыабыл көрлюмле кыалгыгына кюркючу чыгъады. Алай сау болсун Хавла-чев: «Нек жарнамыда да. Биз алай жарны республика тыюнбоз: «Кабардикан» барды, сора «Балклары» да болсун», - дейди. Ма алай бла кыурагъанды биз барыбыз да сюйген ансамбли.

«Айтханыма, жюргем атам тургъан жерлге чакыргъанлай тургъанды да, 1954 жылны юнлерини биринде ары кетеме, деп кыурапана. Аны билгенде, аманы эгечи жашап ол акылыгын унутуп кый, деп бек кыаты тогъен да этеди. Алай, мен да кызамай, биягы жолга төбейрейме да, Джамбулга келеме. Анда аманы эгечине кызы Фатима жашап болганды, юйренини зиншлерин кыайты, анга кызбартына сөзлюшениме, асыры сейрсингенди, аузу ачылып кыалганы да эсимдеди.

Кыурулушда таматама кетергени юсо-дон айтханында, ол да, чыгармачылык кыуам кыурагыртын билдирип, ирге унамады. Алай ахырында, болмазгыгын билип, жибереди.
«Кырулушда таматама кетергени юсо-дон айтханында, ол да, чыгармачылык кыуам кыурагыртын билдирип, ирге унамады. Алай ахырында, болмазгыгын билип, жибереди.
«Ансамбль Москвада кесин бек ариу кергозтөнди дейдиле...
«Москвада бардырлык кыуанча уа Ни-кита Крушье эм бирси улпу кырал кылуукчула жыйылган эдиле. Ары республиканы Культура министри орунбасары Сотталаны Аджилерий бла бирге 400 адам баргъанды. Улпу театрда жарган битер номерле бла сейрсиндиргенби кыурачунамы.
Андан сора биз контеу Сюозну чыгар-мачылык коллективлени эришуилеринде «комюш» алгъанбыз, Поржоню төпсөую-лери биринчиле болган эдиле. Бзы бла 1957 жылда Колонный залда Битеуунда фестивалда биз, алаңы хорлат, «алтын» кылулу болабыз. Ол кезиуде эбзелени И. Сукушили таматарлык этген миллет төпсөу ансамблини жашлары ол чакыдырган номерлерин кергозтөгенди.

«Окге айланган кыарындашым мени ол областта атам жашаган узакъ эликте эпити барды. Жуукларым бек кыуан-чанды, көп соруула бергенлери, мени хур-метлеп, той этгенлери да эсимдеди. Сора анда көп туз заводха ишге киреме. Ары уа көплене алмагъандыла.
Алай паспортумда Кынашау Шомахов, кызбартылы деп жазылганы себелин чыр-му чыкмагъанды. Анда урунуп, аманы жууукларына да бал тууук заманында онушар китолрам жиберип тургъанма. Сора, паспорт стигди ишлеген бир кызакы-лы бла танышып, атам жаны документ алама да, 1956 жылда, биринчиле болуп, өз журтуугура кыайтабы.
«Сен төпсөую исскуствоуга уа кылай келесенге?»
«Кыайтханыбыздан сора, шөфөрлукъга окюп, Зажиковча урунама. Целинагъа да тошеме, анда да Сыйлы грамота бла сауг-аланам. Сора, Нальчикде комсомолу пу-

«Ансамбль Москвада кесин бек ариу кергозтөнди дейдиле...
«Москвада бардырлык кыуанча уа Ни-кита Крушье эм бирси улпу кырал кылуукчула жыйылган эдиле. Ары республиканы Культура министри орунбасары Сотталаны Аджилерий бла бирге 400 адам баргъанды. Улпу театрда жарган битер номерле бла сейрсиндиргенби кыурачунамы.
Андан сора биз контеу Сюозну чыгар-мачылык коллективлени эришуилеринде «комюш» алгъанбыз, Поржоню төпсөую-лери биринчиле болган эдиле. Бзы бла 1957 жылда Колонный залда Битеуунда фестивалда биз, алаңы хорлат, «алтын» кылулу болабыз. Ол кезиуде эбзелени И. Сукушили таматарлык этген миллет төпсөу ансамблини жашлары ол чакыдырган номерлерин кергозтөгенди.

«Аладан сора уа биз «Тюз төпсөую» бла сах-натъа чыгъабыз. Г. Уланова, И. Москвин эи дунинда атлары айтылган бирси белгили төпсөуюле бла балетмейстер кирген жюри, сейрге кылып, кыар ургъандыла. Ала ахырында: «Бу төпсөую бла бир жерде да бетигиз уяллык тыюлдию. Бек аламанай!» - деп махтагъандыла. Анда алгъан алтын майдальдыбыз а бусагытта КМР - ни Миллет музейинде сакъланды.
«Кынашау, сен РФФСР - ни халк артисти Улбушаны Мутай бла да ишлеп тургъанса, аны юсондон да айтсан эди.
«Мутай бла биринчи керге 1952 жылда ты-бегенбиз. Ансамбльге келгенде, бек алга төрт кыз бла жаш төпсөуюн төпсөую сал-туу эди. Ол жарашдыргъанла бусагытта да бири торлеунери бла «Кабардикан» репертуарында сакълангъанлай турдыла.

ФЕСТИВАЛЬ

Малклар театр Тюркге тебирейди

Белгилемча, чыгармачылык коллективлеге, кыош республикабызда, тын кыралла башчы этген иштерин кергозтөн, андагытыпта да кырагъан кыыйматы дер болады. Кылуйланы Кыайсы атлы Малклар кырал драма театр да гастрольдаа тер-тер бола тургъаны кыуандырыды.
Сөз очюн, көп болмай ол «Культура России» деген проектин чегинде Татарстанга баргъанды, Тюркде те-атраны араларында фестивалга да кыатышханды. Бу кюнде да ол жолучулукта хазырлана турарды, Кюнда болуук фестивалга кыатышырыды.

Театрға, республикаға да турпаны Битеуунда торк халкыны алаңы театр байрамларына кыа-тышханыры бек магъаналды. Быллай проектин хайрындан бизни миллетни культуранын, искуствосуну баш регионла да тамандыла, биледилен.

Будайланы Ольга спектакльде аманы реюну ойнайды: «Быллай гастрольдаа кесиме бир жуа-кылар театрла алаңы ачыламай кы-окаяйма. А о ахтырну бу жаны бла кез кыарамы кенге-рип турлуугуна себелик этеди. Сора бу улпу дунинда кесибизин халк болгъаныбызны да белги-лерге керкебиз. Аны уа театры оюналары, төпсөулеринде болушлары бла кергозтөн-лыкбыз», - дегенди актриса кысык ушакъыбызда.
«Бизни коллектив атлары ай-тылган академиялы театрлары араларында магъанала сару-алагъа тыйши бола келгени өктемлендиреди. Сора быллай проекте актёрланы бийк ила-замлы инсанла болуурларына се-белик этгенлери белгилерге сюемсе», - дегенди РФ-ни сыйлы артисти Бапыланы Зариф.
Биз, Малклар театрға бийк жетимиле тобоп, жолучу-лукларына спонсорлук эткен халкы айнууна жүркерли бола жарысган таулу жашла Жангоразланы Кыралбийин, Курданланы Солтаны бла Рус-ланы, Молланы Алимни, Сотталаны Алийни атларын эчи ыразылык бла сагъыныр-га сюебиз.

Будайланы Ольга спектакльде аманы реюну ойнайды: «Быллай гастрольдаа кесиме бир жуа-кылар театрла алаңы ачыламай кы-окаяйма. А о ахтырну бу жаны бла кез кыарамы кенге-рип турлуугуна себелик этеди. Сора бу улпу дунинда кесибизин халк болгъаныбызны да белги-лерге керкебиз. Аны уа театры оюналары, төпсөулеринде болушлары бла кергозтөн-лыкбыз», - дегенди актриса кысык ушакъыбызда.
«Бизни коллектив атлары ай-тылган академиялы театрлары араларында магъанала сару-алагъа тыйши бола келгени өктемлендиреди. Сора быллай проекте актёрланы бийк ила-замлы инсанла болуурларына се-белик этгенлери белгилерге сюемсе», - дегенди РФ-ни сыйлы артисти Бапыланы Зариф.
Биз, Малклар театрға бийк жетимиле тобоп, жолучу-лукларына спонсорлук эткен халкы айнууна жүркерли бола жарысган таулу жашла Жангоразланы Кыралбийин, Курданланы Солтаны бла Рус-ланы, Молланы Алимни, Сотталаны Алийни атларын эчи ыразылык бла сагъыныр-га сюебиз.

КЪАЛАБЕКЛАНЫ НАЖАТ.

